

dr hab. Zbigniew Dokurno, prof. UEW
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wydział Ekonomii i Finansów
Katedra Ekonomii Ekologicznej

Wrocław 06-05-2023

RECENZJA

Recenzja rozprawy doktorskiej magister Yaryny Khmary pt.: ***Dewzrost: operacjonalizacja w kontekście miasta – w poszukiwaniu alternatywnych strategii rozwoju***, przygotowanej pod kierunkiem dra hab. Jakuba Kronenberga, prof. Uniwersytetu Łódzkiego, jako promotora głównego na Wydziale Ekonomiczno -Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, w Zakładzie Analiz Systemów Społeczno – Ekologicznych w Łodzi.

Przedłożona do recenzji rozprawa obejmuje zwarty i powiązany spójnie, tematyczny cykl trzech artykułów w języku angielskim odnoszących się do jej tytułu. Obok tego zawiera niezbędne wprowadzenie oraz streszczenie, jak również końcową dyskusję naukową z wnioskami, a także wymagane ustawowo załączniki, a tym samym spełnia kryteria ustawowe stawiane rozprawom doktorskim, określone w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, w rozdziale 2, art. 187 ust.3 Dz.U.2023.742 Przedkładana recenzja kierując się pozostałymi wymogami niezbędnymi do nadania stopnia doktora, określonymi w przytoczonej ustawie, zwanej dalej Ustawą, obejmuje następujące obszary:

- ocenę wyboru i znaczenia problematyki badawczej oraz jej oryginalność w sferze społecznej i gospodarczej;
- weryfikację pracy pod względem metodyczno-metodologicznym, merytorycznym oraz formalnym, uwzględniającą naukowy charakter przedłożonego dzieła;
- wnioski końcowe dotyczące pracy oraz Autorki.

1. Wybór i znaczenie problematyki badawczej oraz jej oryginalność w sferze społecznej i gospodarczej

Zaprezentowana w rozprawie problematyka badawcza obejmuje swoim zakresem program badawczy mający charakter zarówno inter, jak i transdyscyplinarny łączący w sobie zagadnienia ekonomii środowiska i zasobów naturalnych, ekonomii ekologicznej, zrównoważonego rozwoju, nowej ekonomii instytucjonalnej, ekonomii rozwoju oraz neoklasycznej ekonomii, z elementami socjologii i psychologii. Dodatkowo została wzbogacona o kluczowy element postmodernistycznej teorii wzrostu gospodarczego do której należy zaliczyć badania nad postwzrostem oraz jego bardziej radykalizowaną koncepcją jaką stanowi dewzrost, będący jądrem badawczym programu badawczego Doktorantki. Takie ujęcie problemu badawczego generuje wysoką płodność heurystyczną skonstruowanego programu badawczego z perspektywy współczesnej metodologii nauk, spełniającego kryteria falsyfikowalności, czego dowodem jest zestaw sformułowanych przez Autorkę hipotez oraz celów badawczych przyjętych w poszczególnych artykułach stanowiących elementy rozprawy. Punktem wyjścia w tej analizie jest pytanie badawcze **dotyczące możliwości operacjonalizacji koncepcji dewzrostu w kontekście środowiska miejskiego, stwarzające możliwość tranzycji – w ujęciu współczesnej politologii - w kierunku zrównoważonego rozwoju (sustainability transitions).**

Formułując tak postawione pytanie badawcze, Autorka umiejętnie wychodzi od szeroko rozumianej koncepcji postwzrostu, wskazując na jej genealogię w programach badawczych ekonomii środowiska, ekonomii ekologicznej, zrównoważonego rozwoju, czy też w koncepcji zielonej gospodarki. Idąc konsekwentnie naprzód radykalizuje postawiony problem sięgając do jądra badawczego programu ekonomii ekologicznej oraz nawiązując do idei społecznej równości oraz sprawiedliwości, przytaczając definicję dewzrostu przyjętą w Deklaracji w Paryżu w 2008 r., zgodnie z którą: *„celem dewzrostu jest wyjście naprzeciw potrzebom człowieka oraz zapewnienie wysokiej jakości życia przy jednoczesnym obniżeniu śladu ekologicznego w globalnej gospodarce, tak aby zapewnić zrównoważony rozkład dobrobytu pomiędzy poszczególnymi nacjami ”*. W rezultacie oznacza to konieczność natychmiastowego, dobrowolnego oraz sprawiedliwego procesu redukcji produkcji, konsumpcji oraz śladu ekologicznego na różnych poziomach w globalnej gospodarce co stoi w opozycji do dotychczasowego modelu gospodarowania, którego głównym ograniczeniem jest neoklasycznie ujęta rzadkość zasobów, generująca liczne bariery wzrostu, w tym ryzyko utraty

ciągłości procesów gospodarowania oraz towarzyszących im procesów społecznych. O potrzebie/konieczności umiejętnego, bezpiecznego i zrównoważonego gospodarowania uwzględniającego ograniczenia środowiskowe (pułap ekologiczny) oraz wychodzącego naprzeciw potrzebom społecznym (podstawa społeczna) traktuje K. Raworth w ekonomii obwarzanka, na którą powołuje się również Doktorantka w różnych częściach pracy.

O ile sama koncepcja dewzrostu nie stanowi zupełnie czegoś nowego, jeśli weźmiemy pod uwagę czasowy horyzont badawczy tej problematyki, to jednak jej ujęcie przedstawione w formie problemu badawczego przyjętego przez Doktorantkę należy uznać za oryginalne i rozwijające program badawczy teorii dewzrostu oraz zrównoważonego rozwoju. Osadzenie tej problematyki w kontekście środowiska miejskiego, generującego olbrzymie problemy środowiskowe oraz decydującego o jakości życia stanowi o wysokim znaczeniu przyjętej problematyki oraz o jej randze społeczno – ekonomicznej. Jak zauważa Autorka cytując badania zespołu Seto z 2017 r. na str. 14: *współcześnie miasta są domem dla prawie 60% populacji świata, generują 80% globalnego PKB oraz są odpowiedzialne za około 70% globalnego zapotrzebowania energię oraz 75% emisji globalnej dwutlenku węgla, dodatkowo zajmują 3 proc. lądów.*

Tym samym uznaję, iż ten element rozprawy został przez Autorkę należycie spełniony. Dodatkowym uzasadnieniem pozytywnej oceny jest adekwatna strukturalizacja celów badawczych oraz hipotez w poszczególnych artykułach, będących składowymi dysertacji, umiejętnie korespondującymi z głównym problemem badawczym doktoratu. Ich analizą i oceną zajmuję się w kolejnej części recenzji.

2. Ocena rozprawy pod względem metodyczno-metodologicznym, merytorycznym oraz formalnym

W rozprawie Doktorantka postawiła, zgodnie z obowiązującym warsztatem metodyczno - metodologicznym, szereg celów badawczych oraz hipotez ukierunkowanych na weryfikację i rozwiązanie sformułowanego we wstępie pracy głównego problemu badawczego przytoczonego w poprzednim punkcie recenzji.

Weryfikacja hipotez w kontekście przyjętych celów badawczych, z uwagi na ich merytoryczny charakter oraz strukturę pracy, została przeprowadzona w trzech osobnych, komplementarnych względem siebie artykułach.

W artykule *Degrowth in the context of sustainability transitions: In search of a common ground*. zdefiniowano dwa cele badawcze:

- zbadanie wzajemnych powiązań pomiędzy tranzycją w kierunku zrównoważonego rozwoju oraz dewzrostem w celu sformułowania wspólnych podstaw dla obu tych podejść w ramach wspólnego programu badawczego;
- zbadanie w jaki sposób analityczna struktura tranzycji w kierunku zrównoważonego rozwoju jest w stanie pomóc uszczegółowić i zoperacjonalizować koncepcję dewzrostu.

Tym celom została przypisana **hipoteza** zgodnie z którą: *Dewzrost skorzysta z formalizacji w ramach struktury przypisanej tranzycji w kierunku zrównoważonego rozwoju*. Realizując przytoczone cele badawcze Doktorantka zdefiniowała dekalog wspólnych podstaw łączących dewzrost oraz sustainability transitions. Są one na tyle istotne z perspektywy oceny pracy, iż wypada je przytoczyć (pełną charakterystykę przedstawia tab. 1. str.4 artykułu). Dekalog ten obejmuje:

1. Tworzenie i obronę alternatywnych systemów wartości
2. Traktowanie nie zrównoważonej produkcji oraz stylów życia jako głównych przyczyn współczesnych kryzysów gospodarczych
3. Postrzeganie kryzysu jako szansy na zmianę
4. Postrzeganie znaczenia dobrowolnych demokratycznych tranzycji niezależnie od ciągłej nieuchronności kryzysów
5. Traktowanie społecznych, ekonomicznych oraz technologicznych praktyk jako szans na transformację systemów
6. Potrzebę zmiany instytucjonalnej w celu osiągnięcia tranzycji
7. Znaczenie technologii
8. Znaczenie społeczeństwa obywatelskiego, w szczególności jego ruchów oddolnych
9. Rolę lokalizmu
10. Upolitycznienie nauki [nawiązanie do ekonomii dyskursywnej]

Dla realizacji drugiego celu badawczego Doktorantka posługuje się koncepcjami z obszaru dynamiki tranzycji (Transition Dynamics) obejmującymi w szczególności perspektywę wielopoziomowości (multi-level perspective), perspektywę wielofazowości (multi-phase perspective) oraz koewolucję (co-evolution).

Podejście wielopoziomowe zakłada nielinearność procesów tranzycji, a w rezultacie ich równoległe nakładanie się na siebie na trzech różnych, funkcjonalnych poziomach (stopniach strukturyzacji) obejmujących: nisze, łądy/reżimy, konteksty otoczenia. Kategoria niszy dotyczy miejsca w społecznym subsystemie, w którym powstaje przełomowa innowacja społeczna, za sprawą zmiany sposobu myślenia, działania oraz organizacji i funkcjonowania. Kategoria ładu, dotyczy zmiany instytucjonalnej, dzięki której zmiany zainicjowane na poziomie niszy mają szansę upowszechnienia, wskutek np. zmian regulacyjnych. Aby doszło do takiej zmiany należy zmienić istniejącą, dominującą strukturę społeczną oraz towarzyszące jej praktyki i sposoby myślenia uwarunkowane kulturowo mając na uwadze interesy panującej władzy oraz interesariuszy dominującego ładu. Nie sposób w tym podejściu nie zauważyć marksowskiej historycznej dialektyki postępu społecznego, odwołującej się do dialektyki heglowskiej. W tym kontekście realizacja postulatów dewzrostu, bez wątpienia wymaga zmiany istniejących sił wytwórczych, a w konsekwencji wymusza zmianę stosunków społecznych. Przykładem może być ekonomia współdzielenia (sharing economy), która wymaga zmian regulacyjnych, stymulujących rozwój nowych sił wytwórczych w nowym układzie stosunków społecznych.

Mimo, iż zmiana instytucjonalna na poziomie powszechnego porządku prawnego jest kluczowa, dla powodzenia dynamiki tranzycji w kierunku dewzrostu, to – jak trafnie zauważa Doktorantka - nisza jest miejscem, w którym tworzy się załazek nowej instytucji, o przełomowym znaczeniu. Trzeci element podejścia wielopoziomowego jakim jest kontekst otoczenia, stanowi swoisty akcelerator, lub spowalniacz pożądanej zmiany instytucjonalnej, w zależności od szans i zagrożeń jakie ze sobą niesie. Jak zauważa Autorka, jest on najwolniej zmieniającym się składnikiem przytoczonej triady zmian. W pewnych okolicznościach, związanych na przykład z ryzykiem utraty ciągłości procesów gospodarowania, takie zmiany otoczenia mogą jednak przyspieszyć. Dostrzegliśmy to podczas ostatniej pandemii, oraz każdorazowo ilekroć narasta ryzyko poważnej katastrofy środowiskowej, z towarzyszącymi jej nieodwracalnymi skutkami.

Drugie z przebadanych przez Autorkę podejść ukierunkowane na operacjonalizację dewzrostu dotyczy czterech następujących po sobie faz: fazy pre-rozwoju, fazy startowej, etapu akceleracji oraz fazy stabilizacji. Koncepcja dewzrostu znajduje się obecnie zasadniczo w fazie pierwszej, a w niektórych krajach dochodzi do fazy startowej. Przejście do trzeciego etapu byłoby możliwe w warunkach odrzucenia paradygmatu PKB w makroekonomii oraz jako miernika dobrostanu. Faza czwarta to etap realizacji steady -state economy, kiedy produkcja i konsumpcja są wzajemnie zrównoważone jeśli chodzi o ślad ekologiczny. Autorka celnie

przytacza przykład Bhutanu czy Boliwii oraz Ekwadoru, jako krajów które przeszły w kierunku trzeciej fazy dewzrostu, aczkolwiek tylko ten pierwszy realizuje ją zgodnie z zasadami perspektywy wielofazowej.

W zakończeniu oceny realizacji celu drugiego należy docenić trafne ujęcie przez Doktorantkę podejścia koewolucyjnego na ścieżce realizacji koncepcji dewzrostu. Dyskurs poświęcony dewzrostowi skupia się bowiem na koegzystencji systemu społecznego w ramach ograniczeń narzuconych przez system ekologiczny, co niesie za sobą konieczność redukcji śladu ekologicznego oraz życia w zgodzie z naturą polegającego na harmonizacji celów społecznych ze środowiskowymi. Rozwijanie technik operacjonalizacji śladu ekologicznego jest kluczowym postulatem w tym zakresie, który pozwala ilościowo przedstawić proces realizacji koncepcji dewzrostu.

W ostatnim etapie badań tej części doktoratu Doktorantka zwraca uwagę na znaczenie eksperymentów na ścieżce tranzycji w kierunku dewzrostu, odwołując się do drugiego kluczowego elementu tranzycji na rzecz zrównoważonego rozwoju jaką stanowi zarządzanie procesem dynamiki tranzycji. Eksperymenty te stanowią swoiste studia przypadków, które mogą stanowić bazę ekstrapolacji ich osiągnięć w kierunku zmiany instytucjonalnej. Doktorantka w artykule ze swoim Promotorem z dobrym skutkiem przytacza takie dwie dobre praktyki na rzecz dewzrostu odnoszące się odpowiednio do: dystrybucji ekologicznymi środkami transportu lokalnej organicznej żywności na terenie Budapesztu oraz sieci miast wspierających lokalne gospodarki na rzecz budowania rezyliencji w obliczu zmian klimatycznych oraz deficytów zasobów energetycznych. Jak się okazuje ten drugi projekt objął już ponad 50 krajów. Jak zauważa Autorka w procesie tworzenia skutecznych mechanizmów tranzycji w kierunku dewzrostu musi zaistnieć triada pogłębiania, poszerzania oraz odpowiedniego skalowania przytoczonych eksperymentów tranzycji na rzecz coraz większej liczby członków populacji poprzez oddziaływanie na kierunek zmian instytucjonalnych, czy też kontekstów otoczenia.

Podsumowując tę część rozprawy, należy stwierdzić, iż Autorka zrealizowała postawione (przytoczone powyżej) dwa cele badawcze dochodząc do następujących wniosków:

1. Tranzycje na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz dewzrostu są ze sobą ściśle powiązane, operując wieloma zbliżonymi wizjami oraz podejściami do społeczno-gospodarczego rozwoju, co umożliwia ich wzajemną konwergencję. Istotną różnicę stanowi czynnik technologiczny, który w ujęciu tranzycji na rzecz zrównoważonego rozwoju traktowany jest bardziej neoklasycyście, podczas gdy w przypadku dewzrostu

jego rola jest mocno niedookreślona. Jest to niewątpliwie słabszy punkt tego programu badawczego i wymaga – zdaniem recenzenta - dalszych badań w kierunku bardziej sformalizowanej operacjonalizacji, aby spełnić postulat zastąpienia powszechnego narzędzia makroekonomicznego jakim jest PKB oraz towarzyszący mu aparat pojęciowy na rzecz mierników alternatywnych związanych z dewzrostem. W tym wypadku można mocno skorzystać z dorobku ekonomii szczęścia, która koncentruje się na badaniach poziomu dobrostanu w miejsce dobrobytu, czy bogactwa. Z lektury rozprawy wynika, iż Doktorantka ma tę świadomość badawczą.

2. Struktura analityczna tranzycji na rzecz zrównoważonego rozwoju wraz ze wskazanymi koncepcjami dotyczącymi operacjonalizacji zostały potwierdzone jako pomocne narzędzia interpretacyjne dewzrostu mogące dodatkowo wspierać proces formułowania głównych postulatów na rzecz dewzrostu.

Przytoczone wnioski stanowią w mojej ocenie istotny przyczynek do pozytywnej weryfikacji hipotezy postawionej we wstępie do artykułu.

W artykule stanowiącym drugą część rozprawy, zatytułowanym: *Urban degrowth economics: making cities better places for living, working, and playing* Doktorantka przyjęła jako cel badawczy znalezienie sposobów operacjonalizacji dewzrostu w miastach poprzez konfrontację postulatów dewzrostu z głównymi obszarami programu badawczego ekonomii miast. W rezultacie w tej części pracy przyjęła do weryfikacji **dwie następujące hipotezy**:

- *Wyjście poza dyskurs pomiędzy dyskutantami o podobnych poglądach i zbieżnych stanowiskach jest konieczne zarówno z perspektywy włączenia dewzrostu do debaty na temat zrównoważonego rozwoju miast, ale również z powodu dialogu z tymi przedstawicielami głównego nurtu którzy reprezentują ekonomię miast.*
- *Zastosowanie wielu z dotychczas proponowanych polityk i mechanizmów umożliwi tranzycję w kierunku dewzrostu oraz przyczyni się do stworzenia wszechstronnej narracji dotyczącej dewzrostu miast.*

Dla realizacji postawionego celu Doktorantka dokonała udanego w mojej ocenie przeglądu literatury za pomocą narzędzia Google Books wybierając spośród wylistowanych 417 pozycji 11 najtrafniej opisujących obszar badawczy ekonomii miasta. W konsekwencji uporządkowała dokonany wybór w oparciu o pięć kluczowych obszarów tematycznych:

- wzrost miejski w kontekście wielkości miasta;
- renta obszaru miejskiego oraz wzorce wykorzystania tych obszarów;
- lokalizacja przemysłu na terenie obszarów miejskich, aglomeracyjność oraz powstawanie klastrów;
- mieszkalnictwo oraz polityka mieszkaniowa w miastach;
- transport.

Wskazane obszary dobrze korespondują z zagadnieniami teorii dewzrostu, jako istotnie oddziałujące na kondycję środowiska oraz poziom dobrostanu ludności, a ponadto przedstawione w ramach ich analizy narzędzia i mechanizmy trafnie weryfikują przyjęte przez Doktorantkę hipotezy oraz rozwiązują podjęty problem badawczy.

W przypadku pierwszego obszaru, Doktorantka podkreśla iż wzrost miast nie musi oznaczać ich rozprzestrzeniania się, a w pierwszej kolejności warto wykorzystać strategie: inteligentnego wzrostu, kompaktowych miast, policentryczności, strefowości, czy pasów zieleni zaproponowane przez ekonomię miasta, z których najbardziej adekwatną w warunkach dewzrostu jest strategia kompaktowości miast oparta na zagęszczaniu miejskiej struktury ze zróżnicowanym wykorzystaniem terenu miasta, tak aby ograniczyć transport w mieście, oraz zapotrzebowanie na kosztowną w budowie i utrzymaniu infrastrukturę, a także ograniczyć popyt na nowe tereny miejskie. Do katalogu propozycji Doktorantka dołącza postulat dotyczący przestrzennego zagospodarowania w którym paradygmat rzadkości terenów miejskich zostaje zastąpiony ich skończonością, a tym samym mocno wpływa na rynkowe wykorzystanie. W tym miejscu widziałbym pewną zbieżność z teorematem Coase'a w nieco odmienionej postaci, którą teoria dewzrostu mogłaby z dobrym skutkiem wykorzystać.

W obszarze analizy renty dotyczącej obszarów miejskich, Doktorantka poprawnie wychodzi od stwierdzenia, iż błędna polityka zagospodarowania przestrzennego uniemożliwia wykorzystanie potencjału danego miasta oraz jego funkcji. Proponuje – powołując się na K. Polanyiego – traktować obszar miejski jako społeczny zasób, a nie dobro rynkowe. W dalszej części powołując się na przedstawicieli teorii dewzrostu (D'Alisa, Demaria and Kallis, Euler, Kostakis et al., Lockyer, Perkins) podkreśla, iż koncepcja zagospodarowania obszaru miejskiego wykracza poza definicję dobra publicznego, a wchodzi w obszar tego co współczesna mikroekonomia nazwała dobrem klubowym, stawiając warunki do jego dostępności. Nie oznacza to wyłącznie kryteriów finansowych, może bowiem polegać na

stosowaniu określonych dobrych praktyk, zachowaniu pewnych wartości etc. co czasami jest bardziej wymagające, niż uiszczenie określonej opłaty, wymaga bowiem zmiany behawioralnej. W konkluzji tej części artykułu, Doktorantka cennie zauważa, że nie tylko społeczne mechanizmy zarządzania terenami miejskimi mogą być efektywne, powołując się na prace dowodzące dobrego zarządzania bioróżnorodnością na terenach prywatnych.

W przypadku trzeciego obszaru analizy Doktorantka wychodzi od klasycznego ujęcia ekonomii miasta, które koncentruje się na korzyściach skali aglomeracyjnych gospodarek, umożliwiających dostęp do tańszych czynników produkcji. Dochodzą do tego korzyści zewnętrzne, które z perspektywy miejskiej ekonomii dewzrostu mogą polegać na współtworzeniu nowych dóbr i wartości, dzięki współpracy jednostek w ramach grup społecznych. Ponadto Doktorantka wykorzystując badania Bolter and Robey (2020) wskazuje na trzy mechanizmy istotne w dewzrostowej ekonomii miast: współdzielenie, łączenie/dopasowanie oraz uczenie się. W przypadku współdzielenia staje się możliwa optymalizacja wykorzystania infrastruktury miejskiej oraz pozostałych zasobów. Dopasowania odnoszą się do adekwatnych skojarzeń potencjalnych pracowników z oferowanymi przez rynek stanowiskami pracy, spełniając postulat dobrej roboty, promocji przemysłowej demokracji, oraz znalezienia dobrze zmotywowanych pracowników. Te elementy są jednak już odkryte choćby w teorii poszukiwań i dopasowań noblistów Ch. Pissaridesa, D. Mortensena do której odwołań mi zabrakło. W tym kontekście rekomendowałbym również Doktorantce główne dzieło łódzkiego mistrza prakseologii T. Kotarbińskiego – pierwszego rektora Uniwersytetu Łódzkiego, jakim jest *Traktat o dobrej robotcie*. Z pewnością teoria dewzrostu mogłaby z niego sporo skorzystać. Ostatni z mechanizmów miejskiej teorii dewzrostu w postaci uczenia się, odnosi się do możliwości wzrostu produktywności oraz innych korzyści zewnętrznych generowanych przez czynnik wiedzy. Wpływ tych oddziaływań został dobrze wyjaśniony w przypadku teorii endogenicznego wzrostu gospodarczego, której wybrani przedstawiciele też zostali nagrodzeni ekonomicznym Noblem. Mam tu na myśli prace P. Romera ale również R. Solowa jako prekursora tego nurtu badań. Zachęcam Doktorantkę do ich lektury w ramach dalszych badań. Interesującym wątkiem poruszonym przez doktorantkę w tej części badań jest temat deglomeracji, jaka może nastąpić w wyniku przekroczenia rezyliencji obszarów miejskich. Wówczas następuje zmiana charakteru działalności danych obiektów, bądź też – w przypadku amortyzacji – ich utylizacja i wykorzystanie jako rezerwuaru wtórnych zasobów w ramach gospodarki obiegu zamkniętego.

W analizie czwartego obszaru poświęconego polityce mieszkaniowej, Doktorantka zwraca uwagę na konieczność traktowania mieszkań jako zasobu publicznego, z perspektywy dewzrostu. Z drugiej strony przypomina postulat odnoszący się do ich godnego standardu oraz niskiego śladu ekologicznego. Są to sformułowania mocno normatywne i wymagają doprecyzowania uwzględniającego nie tylko preferencje deklarowane, ale również ujawnione wyrażone w gotowości do ponoszenia opłat za korzystanie z określonych standardów. Z drugiej zaś strony potrzebna jest gotowość akceptacji przyjęcia określonej kwoty za dostarczenie dobra spełniającego deklarowane/ujawnione preferencje. Klasyczny mechanizm rynkowy równoważy obie siły rynkowe, podczas gdy w przypadku rozwiązań administracyjnych osiągnięta równowaga mogłaby nie odpowiadać optymalnemu rozkładowi łącznej użyteczności, niezależnie od deklaracji teorii dewzrostu na rzecz sprawiedliwości społecznej oraz jakości środowiska. Ekonomia neoklasyczna rozwiązuje te problemy w efektywny sposób, dostarczając zasoby mieszkaniowe o zróżnicowanym standardzie, w różnych lokalizacjach. Z kolei państwo może wspierać określone grupy społeczne w postaci dopłat do kredytów, lub poprzez programy budownictwa społecznego, do czego również zachęca teoria dewzrostu. Odrębną kwestię stanowi opodatkowanie nieruchomości, którego zróżnicowany charakter, w zależności od części miasta w której jest zlokalizowana nieruchomość, mógłby stanowić instrument wsparcia dewzrostu, promujący standardy na rzecz ograniczenia śladu ekologicznego. O takim typie opodatkowania w zależności od metrażu per capita wspomina Doktorantka.

W ostatnim obszarze analizy poświęconym transportowi, Doktorantka wychodzi od pytania w jaki sposób oraz jaki maksymalny dystans muszą pokonywać ludzie mieszkający w mieście. Odpowiedź jakiej udziela jest relatywnie prosta. Należy przesiąść się do transportu publicznego o wysokiej jakości oraz częściej korzystać z innych, bardziej ekologicznych trybów mobilności do których należy cyklizm oraz chodzenie pieszo. W zakresie optymalizacji dystansu odpowiedź zmierza w kierunku użyteczności krańcowej jednostki czasu poświęconego mobilności oraz kosztów wytworzenia określonej jednostki mobilności. Odpowiedzią na to mogą być bilety czasowe w środkach transportu publicznego, których krańcowa cena zależy od czasu poświęconego mobilności oraz pozostałe instrumenty przytoczone przez Doktorantkę: opłaty parkingowe, opłaty paliwowe oraz cenowe limity zakupu paliwa per capita uzależnione od miesięcznego kilometrażu. W analizie tej Doktorantka również przypomina koszt zewnętrzny zatłoczenia, wypadków, czy koszt alternatywny utraconego podczas mobilności czasu.

Podsumowując tę część rozprawy, należy stwierdzić, iż Autorka zrealizowała postawiony cel badawczy, jakim było znalezienie sposobów operacjonalizacji dewzrostu w miastach poprzez konfrontację postulatów dewzrostu z głównymi obszarami programu badawczego ekonomii miast. Sformułowane przez nią 25 postulatów w tym zakresie w pięciu omówionych obszarach w kierunku tranzycji na rzecz dewzrostu w pełni spełnia założony cel oraz pozytywnie weryfikuje przyjęte dwie hipotezy badawcze, niezależnie od krytycznych uwag, które przytoczyłem w tej części recenzji.

W artykule stanowiącym ostatnią część rozprawy, zatytułowanym: *On the road to urban degrowth economics? Learning from the experience of C40 cities, doughnut cities, Transitions Towns, and shrinking cities* Doktorantka przyjęła jako cel badawczy określenie wpływu poszczególnych przypadków operacjonalizacji ekonomii dewzrostu miast w kontekście znalezienia rozwiązania o największym potencjale wpływu na dewzrost w miastach. W rezultacie w tej części pracy przyjęła do weryfikacji **dwie następujące hipotezy:**

- *Ekonomia dewzrostu miast wymaga nowej narracji w celu operacjonalizacji dewzrostu na większą skalę.*
- *Poprzez analizy strategii oraz polityk miast stanowiących studia przypadku stosując narrację ekonomii dewzrostu miast jesteśmy w stanie określić, które z obecnie stosowanych podejść w rozwoju miast jest najbardziej adekwatne z perspektywy dewzrostu.*

Przytoczony artykuł uwzględnia dorobek poprzedniej publikacji w postaci zestawu/matrycy 24 kryteriów odnoszących się do operacjonalizacji dewzrostu z perspektywy kluczowych obszarów tematycznych ekonomii miasta. Doktorantka z jakiegoś powodu (uważam iż omyłkowo) wycofała się z jednego kryterium przytoczonego w poprzednim artykule w obszarze mieszkalnictwa, jakie stanowi postulat remontowania istniejącej substancji mieszkaniowej przed podjęciem decyzji o nowej inwestycji. Nie zmienia to w mojej ocenie otrzymanych wyników, wymaga jednak doprecyzowania na etapie kolejnych badań wykorzystujących tą metodykę.

W oparciu o przyjętą metodykę przeprowadziła analizę czterech miast na świecie stosujących różne podejścia na ścieżce swojej transformacji, aby ocenić które z nich jest najbliższe koncepcji dewzrostu. Odpowiednio przypisując wynik ilościowy w skali od 0 do 3 dla

każdego z 24 kryteriów operacjonalizacji dewzrostu, dokonała uporządkowania poszczególnych miast od najsłabszego wyniku dla Detroit (30 pkt), poprzez Kopenhagę (38 pkt), Totnes (44 pkt) oraz Amsterdam (52 pkt). Jednak z perspektywy przyjętych klas porządkujących otrzymany wynik ilościowy, opartych na trzech przedziałach: <0,24>, <25,48>, <49,72> jedynie Amsterdam został sklasyfikowany jako miasto mające odpowiednią ilość wprowadzonych rozwiązań/polityk zgodnych z zaproponowanymi subkryteriami z matrycy dewzrostu miast. Jest to miasto, które w swojej strategii rozwoju opiera się na ekonomii obwarzanka, potwierdzając skuteczność tego podejścia w procesie tranzycji na rzecz dewzrostu. Pozostałe trzy miasta mieściły się w drugim przedziale co oznacza, iż zasadniczo posiadają szereg odpowiednich inicjatyw/polityk na rzecz dewzrostowej tranzycji, które póki co nie są jeszcze zintegrowane w ramach spójnej polityki.

Podsumowując tę część rozprawy, należy stwierdzić, iż Autorka zrealizowała postawiony cel badawczy, jakim było określenie wpływu poszczególnych przypadków operacjonalizacji ekonomii dewzrostu miast w kontekście znalezienia rozwiązania o największym potencjale wpływu na dewzrost w miastach. Sformułowane przez nią 24 kryteria w tym zakresie pozytywnie weryfikują przyjęte dwie hipotezy badawcze, wskazując ekonomię obwarzanka jako najbardziej płodne heurystycznie narzędzie implementacji dewzrostu. Jak zauważa Doktorantka w swoim wniosku końcowym w tej części pracy, żadne z badanych miast w opracowanym rankingu nie osiągnęło wyniku maksymalnego, lub zbliżonego do niego, co dowodzi, iż wiele instrumentów, działań oraz zmian politycznych a także podejść jest wciąż wymaganych, jeśli chodzi o wejście na ścieżkę dewzrostu.

3. Wnioski końcowe dotyczące pracy oraz Autorki

Problemem badawczym przedłożonej rozprawy doktorskiej jest – udana w mojej ocenie – próba operacjonalizacji dewzrostu w kontekście miasta, mająca na uwadze alternatywne strategie rozwoju miast. W przedstawionym cyklu publikacji Doktorantka przyjęła 4 cząstkowe cele badawcze oraz 5 hipotez skupionych wokół koncepcji dewzrostu, które w mniejszym lub większym stopniu, jednakowoż satysfakcjonującym, pozytywnie zweryfikowała, dochodząc do płodnych heurystycznie wniosków, które mogą stanowić cenne narzędzie implementacji idei dewzrostu w rękach odpowiedzialnych polityków oraz solidną podstawę do dalszych badań nad dewzrostem, zwłaszcza gdy chodzi o rozwój metod i technik ilościowych w tym obszarze, na

których deficyt zwraca Doktorantka uwagę. Ponadto, jak zauważa w swoich pracach Doktorantka, koncepcja dewzrostu jest mocno normatywna, zwłaszcza gdy idzie o postulat sprawiedliwości społecznej, a tym samym, aby pogłębić jej naukowy charakter należałoby przeprowadzić badania wykorzystujące dorobek teorii sprawiedliwości w kontekście dewzrostu (zob. H.Brighouse *Sprawiedliwość*, Cambridge 2004).

Kryteria stawiane rozprawom doktorskim, określone w art. 187 Ustawy, mówią iż: *Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne.*

Biorąc pod uwagę przedstawiony cykl publikacji, uważam, że ten zapis Ustawy został przez Doktorantkę spełniony należycie.

Ponadto zgodnie z dalszym zapisem art.187 Ustawy: *Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.*

Także w przypadku tego kryterium ustawowego uznaję, iż niezależnie od pewnych drobnych braków, które przytoczyłem w tekście recenzji, biorąc pod uwagę zaprezentowany przez Doktorantkę warsztat metodyczno -metodologiczny, bardzo bogaty zasób wykorzystanej literatury obejmujący kilkaset aktualnych pozycji, głównie anglojęzycznych w uznanych czasopiśmie i wydawnictwach, jak również fachowy język narracji naukowej, świadczący o należytych poziomie erudycji stawianej rozprawom doktorskim, w połączeniu z jej dotychczasowym doświadczeniem naukowym obejmującym udział w licznych konferencjach/kongresach oraz zaangażowaniem w projekty badawcze, a także uwzględniając dorobek publikacyjny, mogę potwierdzić spełnienie tego ustawowego kryterium.

W tej części recenzji nie może zabraknąć kilku słów uznania dla Promotora Doktorantki, dra hab. J. Kronenberga, prof. UŁ, którego wkład i rola są trudne do przecenienia w tym procesie, a dzięki którym stworzono istotny przyczynek w rozwoju dyscypliny ekonomia i finanse, w jej subdyscyplinie jaką stanowi ekonomia ekologiczna. Recenzując przedstawiony cykl prac odnosiłem się wprawdzie do Doktorantki, ale przecież są to dzieła wspólne, niezależnie od asymetrii wkładu, na korzyść Doktorantki.

W konkluzji stwierdzam, iż przedłożona do recenzji rozprawa doktorska magister Yaryny Khmary pt.: *Dewzrost: operacjonalizacja w kontekście miasta – w poszukiwaniu alternatywnych strategii rozwoju*, przygotowana pod kierunkiem dra hab. Jakuba

Kronenberga, prof. Uniwersytetu Łódzkiego, jako promotora głównego, na Wydziale Ekonomiczno - Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, w Zakładzie Analiz Systemów Społeczno – Ekologicznych w Łodzi, **w pełni spełnia kryteria ustawowe stawiane rozprawom doktorskim w dyscyplinie ekonomia i finanse, a tym samym wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów procedury postępowania doktorskiego.** Jednocześnie mając na uwadze wysokie walory naukowe i aplikacyjne przedstawionej rozprawy, rekomenduję jej przedstawienie do wyróżnienia przez Komisję w drodze stosownej uchwały, jak również zachęcam Władze Wydziału do przedstawienia w odpowiednich procedurach konkursowych.

Wrocław 6/05/2023

dr hab. Zbigniew Dokurno, prof. UEW

